

HETEROTOPIA JA PROFANAATIO: MICHEL FOUCAULT JA GIORGIO AGAMBEN TILAN POLIITTISUUDEN UUDELLEEN MUOTOILIJAINA

JOHDANTO

Ranskalaisen, radikaalin kulttuurimaantieteen *Hérodote*-lehden kolmannessa numerossa vuonna 1976 julkaistiin lehden toimituskunnalle ja lukijoille tarkoitettuja kysymyksiä eräältä lehden säännölliseltä lukijalta. Lukija oli Michel Foucault. Kysymyksiä oli neljä: 1. Mikä on strategian käsitteen merkitys maantieteessä? 2. Jos maantiede on eräänlainen tilan tiede (*un savoir des espaces*), mistä elementeistä tämä tiede koostuu? Mikä on sen tiedontahto? 3. Miten ymmärrätte tilaan liittyvän vallan käsitteen? 4. Onko mahdollista tutkia esimerkiksi lääketieteen historiaa maantieteeseen liittyvien kysymysten kautta? (Foucault 2007a, 19–20.)

Tulkittaessa näiden kysymysten kautta Foucault'n omia tekstejä, huomataan, että hän ajattelussaan toistuvasti jäljittää tilan, vallan ja oppialojen historian välisiä leikkauskohtia prosessissa, jossa tiedon ja vallan läpätunkevat, modernin ihmisen tuottavat instituutiot ovat muodostuneet (Soja 1989; Elden 2001; Crampton & Elden 2007; West-Pavlov 2009; Flynn 2010). Tätä kuvaavat hyvin tutkimukset esimerkiksi vankiloiden, sairaaloiden ja koulujen muuttuneesta roolista valtaan kytkeytyneinä tiloina. Foucault'n rooli yhteiskunta-

tieteissä 1980-luvulla alkaneen niin sanotun tilallisen käänteen (*spatial turn*) teoreettisena lähtökohtana onkin ollut keskeinen (Warf & Arias 2008).

Myöhemmin Foucault'n ajattelua on kehitetty moneen suuntaan, mutta kenties tunnetuimmaksi Foucault'n ajattelun jatkajaksi on henkilöitynyt Giorgio Agamben (ks. esim. de la Durantay 2009; Snoek 2010). Kysymys Foucault'n ja Agambenin projektien yhteneväisyyksistä ja eroavaisuuksista on ollut lisääntyvän tutkimuksellisen mielenkiinnon kohteena viime vuosikymmeninä (ks. esim. Ojakangas 2005). Sen sijaan vähemmälle huomiolle on jäänyt se, että Foucault'n ajattelussa esiintyvä tilan ja vallan kytkös on keskeisessä asemassa myös Agambenilla. Se nousee esiin Agambenin ajattelussa esimerkiksi hänen kritisoidessaan Yhdysvaltojen terrorisminvastaiseen *Patriot act* -poikkeustilaan kytkeytyvää nomoksen geopolitiikkaa sekä sitä ilmentäviä biovallan instituutiotia, kuten Guantanamon vankileiriä (Gregory 2006; Legg 2011).

Kartoitamme artikkelissamme Foucault'n ja Agambenin ajattelun yhtymäkohtia lukemalla heitä *tilan poliittisuuden teoreetikkoina*.¹ Lähtökohtanamme tässä on useiden teoreettisesti orientoituneiden kulttuurimaantieteilijöiden, kuten David Harvey'n (1989) sekä

LEIRI JA PANOPTIKON VALLAN

DIAGRAMMEINA

Doreen Masseyn (2005), esittämä kritiikki koskien sitä, ettei yhteiskuntatieteissä tunnisteta riittävästi (kaupunki)tilan poliittisuutta sekä siihen kytkeytyvää vallankäyttöä. Esitämme, että Foucault'n ja Agambenin tutkimukset voivat toimia hyvänä lähtökohtana tällaisella tilan ja vallan suhteen selvittämiseksi. Sekä Foucault'n kuvailemat vallan institutionaaliset ilmenemismuodot että Agambenin hahmottelemat biopoliittiset käytännöt osoittavat, kuinka tilan käyttö, hallinta ja kontrolli ovat keskeisiä poliittisen toiminnan kannalta.

Käsittelemme tilan ja vallan suhteen problematiikkaa kahden ansaittua vähemmälle huomiolle jääneen käsitteen, *heterotopian ja profanaation* kautta. Molemmat käsitteet linkitetään usein kaupunkitilaan liittyviin aktuaalisiin kysymyksiin (Johnson 2006; Boano & Talocci 2014), mutta niihin sisältyy myös laajempi teoreettinen ulottuvuus ja mahdollisuus ajatella toisin vallan tilallisia ilmenemismuotoja. Käsitteitä ei kuitenkaan juuri ole vertailtu ja analysoitu rinnakkain, vaikka molempien käyttö juuri kaupunkitilan näkökulmasta on samankaltaista.

Keskittyessämme Foucault'n sekä Agambenin ajattelun vertailuun tilan poliittisuuden näkökulmasta jätämme väistämättä huomiota sen, mistä Agambenin tai Foucault'n hankkeessa itse kunkin kohdalla on kokonaisvaltaisesti kysymys. Kokonaisvaltaisen luennan sekä suorien yhtymäkohtien sijaan korostammekin tässä yhteydessä ainoastaan näiden ajattelijoiden *komplementaarista*, toisiaan täydentävää luonnetta suhteessa tilan poliittisuuteen. Molemmat ymmärtävät tilan siihen kiinnittyvien valtamekanismien kautta. Tämän pohjalta argumentoimme ensinnäkin, että Agambenin leiri moderniteetin tilallisena nomoksena täydentää tapaa, jolla Foucault on luonnehtinut Jeremy Benthamin panoptikon-mallia modernin vallan pohjapiirustuksena. Toiseksi esitämme, että näitä valtamekanismeja kyseenalaistavat heterotooppiset, toiset tilat sekä tilan profaanit käyttötavat.

Ihmiset ovat usein kysyneet minulta näistä tilallisista pakkomielleistäni, todellisista päähänpinttymistäni. Uskon kuitenkin juuri niiden kautta saaneeni käsityksen tiedon ja vallan monimutkaisista suhteista. (Foucault 2007c, 177.)

Leirin syntyminen meidän aikanamme näytetään tästä näkökulmasta tapahtumana, joka leimaa ratkaisevasti moderniteetin poliittisen tilan. (Agamben 2001, 39.)

1970-luvun puolivälissä Foucault'n valtaan liittyvissä tutkimuksissa nousee toistuvasti esiin ajatus tilan ja vallan välisestä yhteydestä sekä kaupunkitilaan kytkeytyvän politiikan roolista kurivallan sekä väestönhallinnallisten teknologioiden yhtenä keskeisimpänä muotona (Foucault 1980a; 1980b, 266–312; 2006, 271–272; 2007b; 2007c; 2010b, 28–38). On toki selvää, että tilankäyttö on aina ollut poliittista ja että suvereeni valta on jäsentynyt tietyn rajatun alueen hallitsemisen kautta. Foucault on kuitenkin korostanut, että 1700-luvun lopusta alkaen ympäristön, rakennusten ja kaupunkitilan suunnittelua alettiin tarkastella vallankäytön näkökulmasta huomattavasti aiempaa yksityiskohtaisemmin, jolloin vallan tekniikat alkoivat korostetusti jäsentyä suhteessa arkkitehtuuriin ja kaupunkitilan järjestämiseen. Foucault onkin esittänyt, että tilasta ja arkkitehtuurista tuli luonteeltaan poliittisia 1700-luvun lopussa (Foucault 1989 31–32; Saarikangas 2006, 29). Myöhemmin tämä ajatus kulminoitui Foucault'n tutkimuksissa panoptikon-vankilatyypin toimintaperiaatteesta, sellaisena kuin Jeremy Bentham sen esitteli.² Panoptikon ilmensi Benthamille eräänlaista järjestyksen utopiaa, jossa yksinkertaisilla arkkitehtonisilla ratkaisuperiaatteilla saadaan aikaan kaikkinäkevä katse, joka hallitsee sekä luokittelee ihmisiä tilassa heidän tietämättään (Bentham 1995).

Jo ennen tutkimuksiaan modernin vankilan synnystä Foucault oli hyödyntänyt Benthamin panoptikon-mallia tutkiessaan sairaala-arkkitehtuurin muutosta 1700-luvulla (Foucault 1980a, 146).³ 1700-luvun lopussa lääketieteellinen hoito ja sairaala instituutiona yhdistyvät moderniksi sairaalaksi osana Euroopan kaupungistumisen myötä syntynyttä väestönhallinnallista projektia (Foucault 2013, 36–37). Moderni sairaalainstituutio ja siihen liittyvä ”lääketieteellinen katse” muodostivat samanlaisen tilaa jäsentävän ja analysoivan disiplinaarin kuin vankilan keskustornin kaikkinäkevä silmä (Foucault 2007b, 147a). Sama tilallinen malli, jonka perustaa ajatus siitä, että ”kuri jaottelee ihmiset tilassa” (Foucault 1980b, 193), kertaantuu myös muiden modernin yhteiskunnan instituutioiden suunnittelussa.

Vankilan sekä sairaalan kaltaisista institutionaalisista tiloista rakentuu lopulta laajempi kuriyhteiskunnan arkkitehtoninen perusmuoto, joka noudattaa panoptikonin periaatteita (Foucault 1980b, 295). Foucault korostaa, että vaikka Benthamin panoptikonია käsittelevät kirjoitukset sisältävätkin hyvin yksityiskohtaisia rakennusperiaatteita sekä konkreettisia vankeinhoidon uudistusta koskevia ohjeita, Benthamin tavoitteena ei ollut kuitenkaan kehittää ainoastaan jokaiselta yksityiskohdaltaan täydelliseksi muokattua rakennusta. Pikemminkin hänen pyrkimyksenään oli tavoittaa sen kautta vallan kaikkein puhtain ilmentymä: ”Panoptikonია ei pidä käsittää miksikään haavekuvarakennelmaksi, vaan se on ihanteellinen muotoonsa pelkistetyn vallan mekanismin diagrammi.” (Foucault 1980b, 280.)

Vallan mekanismin diagrammilla Foucault tarkoittaa sitä, että alun perin vankilan tilallista hallintaa varten suunniteltu, vallan ideaalimuotoa ilmentävä tilallinen apparaatti laajenee malliksi kuriin perustuvalla järjestämisellä ja jaottelulla myös kouluissa, tehtaissa ja kaupungeissa. Gilles Deleuze luonnehtii tätä diagrammin liikettä keskeiseksi Foucault’n historiallisissa tutkimuksissa. Deleuze näkee

Foucault’n kuvaileman panoptikonin diagrammina vallasta eräänlaisena yhteenliittymänä, joka abstraktin koneen tai kartan tavoin leviää vankilan ääriesimerkistä osaksi yhteiskunnan muita instituutioita ja valtastrategioita. (Deleuze 1988, 37.)

Samankaltainen laajentumisen liike esiintyy myös Agambenin ajattelussa. Tukeutuen Foucault’n biovallan syntyä ja sen yhteyttä elämää kontrolloiviin instituutioihin koskeviin huomiointeihin myös Agamben on päätenyt esittämään, että nykyiset valtiot ja kaupungit hakevat toimintalogiikkansa poliiksen poliittisen tilan ja poliittisen kansalaisuuden yhteenkietoutuman, siis klassisen eurooppalaisen kaupunkimuodon, sijaan pikemminkin leirin poikkeustilan logiikasta (Agamben 1998, 165; Agamben 2001, 39). Leiri on Agambenille tila, jossa *zoe* ja *bios*, poliittinen ja biologinen elämä sekoittuvat toisiinsa. Samalla poliittinen muuttuu biopolitiikaksi ja elämä paljaaksi elämäksi (Agamben 1998, 36). Leiri on tila, joka on samanaikaisesti lain ulkopuolella ja sen sisällä ja jonka ainoastaan poikkeustilasta kumpuava sekä siitä päättävä suvereniteetti mahdollistaa. Siinä missä Foucault näkee vankilan kuriyhteiskunnan puhtaimpana muotona, Agambenille leiri on 1900-luvun kontrolliyhteiskunnan puhtain ilmentymä.⁴

Foucault’n ohella Agambenin tarkasteluun leirin moderniteetin nomoksesta on vaikuttanut Carl Schmittin (2003) ajatus nomoksesta juridis-poliittisen järjestyksen perustana sekä Hannah Arendtin kuvailema keskitysleirin ratkaiseva yhteys totalitaariseen valtaan. Agamben tunnistaa Schmittin ja Arendtin pohjalta nyky-yhteiskunnan uudeksi nomokseksi poliiksen idean sijaan leirit. Arendtin mukaan yksi totalitaristisen liikkeen uusista piirteistä oli sen pyrkimys absolutisoida yhteiskunnallinen tila totaalisesti ideologian alle. Keskitysleirit olivat totalitarismin toimintalogiikan eräänlaisia laboratorioita, joissa se toimi puhtaimmillaan (Arendt 2013, 504). Leirissä totalitarismi muuttuu tilaa absolutisoivaksi liikkeeksi

Puristamalla ihmiset toisiaan vasten totaalin terrori hävittää tilan heidän väliltään. [...] Totalitaarinen hallinto ei ainoastaan kavenna vapauksia ja hävitä perusvapauksia, se ei ainakaan niukkojen tietojemme mukaan myöskään onnistu hävittämään vapauden rakkautta ihmissydämistä. Se tuhoaa kaiken vapauden olennaisista edellytyksistä yhden, yksinkertaisesti kyvyn liikkua, jota ei voi olla olemassa ilman tilaa. (Arendt 2013, 536.)

Tilaan sidottu kyky liikkua ei tässä yhteydessä tarkoita ensisijaisesti konkreettista liikkumisvapautta vaan kykyä liikkua totalitaarisen logiikan ulkopuolella. Tässä mielessä Arendtin analyysi leiristä onkin luonteeltaan teoreettinen. Historiallisen analyysin sijaan myös Agamben rajoittuu leirin kuvaukseen juridis-poliittisena mallina. Leiristä tulee panoptikonin tavoin diagrammi, joka toimii koekenttänä poliittiselle tilalle, jossa kaikki on mahdollista:

Tämä johdattaa meidät tarkastelemaan leiriä, ei niinkään historiallisena tosiasiana ja menneisyyteen kuuluvana poikkeusilmionä (joskin todennäköisesti vielä mahdollisena), vaan ikään kuin kätkeytyneenä matriisina, *nomoksena* poliittiselle tilalle, jossa edelleen elämme. (Agamben 2001, 35.)

Agambenin muotoilut leiristä ja poikkeustilasta ovat herättäneet laajasti keskustelua siitä, miten väite pitäisi ymmärtää suhteessa Agambenin poliittiseen filosofiaan (Helén 2012). Leirin määrittelyllä leikittelyn voi kriitikoiden mukaan nähdä Agambenille tyypillisenä groteskina huumorina, jota erityisesti *Homo Sacerin* kolmannen osan, *Quel che resta di Auschwitz. L'archivio e il testimone* -kirjan analyysi keskitysleiristä edustaa.⁵

Tulkitsemme leiriä tässä yhteydessä ennen kaikkea tilallisena apparaattina, panoptikonin kaltaisena vallan tekniikoiden diagrammina eli abstraktina koneena. Leiri edustaa siis Agambenille äärimmäistä tai poikkeuksellista tilanetta, josta kuitenkin muodostuu myöhem-

min modernin elämän paradigma tai *nomos* (Agamben 1999, 49). Yhtä lailla kuin panoptikon merkitsee Foucault'lle vallan arkkitehtonista pohjapiirustusta, joka leviää "äärioloista" (vankiloista) muuhun yhteiskuntaan, merkitsee leiri Agambenille samankaltaista liikettä, joka luonnehtii paitsi äärioloja myös biovallan poliittista tilaa. Tästä syystä Agamben ei etsi leirin ja poikkeustilan logiikan elementtejä ainoastaan pakolais- tai keskitysleireiltä (ääriolosuhteista) vaan myös esimerkiksi metropolien uudesta kaupunkisuunnittelusta ja esikaupunkien aidatuista yhteisöistä (*gated community*) (Agamben 2001, 39).

Fragmentaatiolle, liikkeen kontroleille ja poikkeuksellisten tilojen luomiselle perustuvat tilan globaalit kontrollin kokeilut eivät näy vain israelilaisissa kylissä ja kaupungeissa ja miehitytyillä alueilla, vaan myös uusissa kaupunkisuunnittelun *off shore luxury* -projekteissa, kuten The World tai The Palm Island Dubaissa. Niiden arkkitehdit joutuvat toivottavasti jonakin päivänä oikeuteen samalla tavoin kuin Auschwitzin lääkärit. (Agamben 2006.)

HETEROTOPIA: TOISISTA TILOISTA

Foucault'n tunnettu haastattelu "Kaupunki, tila & valta" Paul Rabinowin kanssa vuodelta 1982 palaa kysymykseen siitä, miksi arkkitehtuurista ja muista kaupunkitilan järjestämiseen liittyvistä tieteistä tuli uudella tavalla poliittisia 1700-luvulla. Haastattelu selvittää myös arkkitehtuurin mahdollisuutta muodostaa vastarinnan paikkoja. Foucault toteaa siinä, että vaikka tilan hallintaan ja järjestämiseen liittyvistä keinoista tulikin yhä keskeisempiä 1700-luvun lopulla, samalla niiden sisältä nousi uudenlaisia vapauttaviin ja vaihtoehtoisiin tilallisiin muodostelmiin liittyviä kysymyksiä. Foucault kuitenkin kritisoi erityisesti 1800-luvun vassemmistolaisien utopiateoreetikoiden yksiselitteistä pyrkimystä ihmisten vapauttamiseen,

johon tähdättiin luomalla vapauttavia tiloja esimerkiksi kollektiivisista yhdyskunnista. Hänen mukaansa näiden teoreettikkojen suunnitelmat eivät juuri eroa esimerkiksi Benthamin utooppisista suunnitelmista. Esimerkiksi Charles Fourierin suunnitelmiin kollektiivisesta yhdyskunnasta sisältyy väistämättä erilaisia hierarkioita ja ryhmäpaineen muotoja, jotka voi hyvin valjastaa kurivallan tilallisen luokittelun käyttöön. Utooppiset mallit koskien sekä ihmisten vapauttamista että alistamista noudattavat siis usein samankaltaista logiikkaa. Foucault'n mukaan arkkitehtuurin kyky luoda vastarinnan paikkoja ei synny niinkään utooppisten suunnitelmien kautta kuin vallitsevien tilallisten suhteiden sisältä, toisenlaisista tilallisista muodostelmista käsin sekä paikoista, joita niissä avautuu ihmisten välille. (Foucault 1989, 37–43.)

Tässä yhteydessä Foucault palaa aikaisemmin esittämäänsä ajatukseen utopioille vastakkaisista heterotopioista, toisista tiloista. Ei missään olevien utopioiden sijaan heterotopiat ovat toisia tiloja, jotka rakentuvat vaihtoehtoisista tilallisista muodostelmista. Foucault käsittelee heterotopioita kolmessa eri yhteydessä. Ensimmäistä kertaa käsite esiintyy Foucault'n teksteissä vuonna 1966 *Sanat ja asiat* -teoksen esipuheessa. Toisen kerran Foucault käyttää käsitettä samana vuonna radiohaastattelussaan ”Le Corps Utopique – Les Hétérotopies”. Kolmas, ja samalla tunnetuin määritelmä sisältyy Foucault'n vuonna 1967 pitämään luentoön arkkitehdeille. Se julkaistiin hieman ennen Foucault'n kuolemaa nimellä ”Des espaces autres”. Sittemmin erityisesti tämä luento on herättänyt kasvavaa kiinnostusta poikkeittieteellisesti (Johnson 2013).⁶

Sanojen ja asioiden esipuheessa Foucault esitti ajatuksen tiedon jäsentymisestä tilallisesti ja ajallisesti *episteemien* järjestykseen perustuvan epäjärjestyksen kokemuksen kautta. Esipuhe alkaa katkelmalla Jorge Luis Borgesin teoksessaan *Haarautuvien polkujen puutarha* kuvaamasta kuvitteellisesta kiinalaisesta sana-

kirjasta (Foucault 2010a, 13). Epäjärjestys ja outous, joka Foucault'n mukaan valtasi hänet Borgesin kiinalaisen ensyklopedian äärellä, osoittautuu tiedolliseksi heterotopiaksi, jonka edessä tavoitamme ajattelumme rajat.⁷ Teoksessa Foucault tarkastelee heterotopioita ensisijaisesti tiedollisena epäjärjestyksen kokemuksena. Empiiriset ihmistieteet, joiden projekti Foucault'n tulkinnan mukaan on utopistinen, pyrkivät laittamaan asiat järjestykseen ja avaamaan sitä, miten tiedon tilallinen järjestys on historiallisesti muodostunut (Foucault 2010a, 18). Heterotopian käsite haastaa tämän järjestyksen kokemuksen.

Samana vuonna kun *Sanat ja asiat* ilmestyi, Foucault esiintyi kirjallisuutta ja utopioita käsittelevässä ranskalaisessa radio-ohjelmassa. Radiohaastattelussa Foucault'n painopiste on siirtynyt tiedollisista tiloista konkreettisiin kulttuurillisiin ja sosiaalisiin tiloihin, paikkoihin ja erityisesti niissä muodostuviin ”erilaisuuden tiloihin”, jotka haastavat totutut tilalliset käytännöt ja modernin äärellisen tilakäsityksen. Haastattelussa Foucault rinnastaa itsensä leikkivään lapseen, joka leikkimällä tuottaa toisia tiloja. Foucault'n mukaan tällaisia erilaisuuden tiloja tuottavia käytäntöjä voi löytää kaikista historiallisista vaiheista ja kaikista eri kulttuureista (Foucault 2009, 24).

Ranskalainen arkkitehti Ionel Schein kuuli Foucault'n radiohaastattelun ja siitä innostuneena hän kutsui Foucault'n luennoimaan Pariisiin *Cercle d'études architecturales* -instituuttiin heterotopioiden toimintaperiaatteista tarkemmin. Luennossaan Foucault otti lähtökohdakseen muuttuneet käsitykset tilasta 1900-luvun filosofiasa:

1800-luvun suuri kiinnostuksen kohde oli, kuten tiedämme, aika ja historia. [...] Sen sijaan nykyinen aikakautemme on kenties ennen kaikkea tilan aikakausi. Olemme keskellä jatkuvaa samanaikaisuutta; rinnastuksia; läheisyyden ja etäisyyden välistä suhdetta; rinnakkaisuuksia ja hajallaan olemista. Olemme hetkessä. Uskon, että kokemuksemme maa-

ilmasta ei ole enää ajassa siirtymistä vaan pikemminkin oleilua verkostossa, joka yhdistää pisteitä toisiinsa muodostaen jatkuvasti uusia leikkauskohtia. (Foucault 1986, 22.)

Muutos kulminoituu Foucault'n mukaan erityisesti filosofi Gaston Bachelardin vuonna 1958 julkaistuun *Tilan poetiikka* -teokseen (Foucault 1986, 22).⁸ Teos edustaa melko erikoista muutosta Bachelardin ajattelussa. Hän oli tullut tunnetuksi tieteenfilosofiaa ja fysiikkaa kriittisesti tarkastelevista teoksista, jotka korostivat tieteen kehitykseen olennaisesti kuuluvia epistemologisen katkoksen jaksoja. Tätä epistemologisen katkoksen ajatusta myös Foucault on kehittänyt eteenpäin. Sen sijaan *Tilan poetiikan* kysymyksenasettelu on täysin poikkeava suhteessa Bachelardin aiempiin tieteenfilosofisiin kirjoituksiin. Teoksen perusteeksi on, että filosofista ajattelua on ohjannut läpi sen historian ajatus geometrisesta ideaalitiedosta, ja siksi tilan, paikan ja asumisen kokemukselliset merkitykset ovat jääneet marginaaliin (Bachelard 2003, 140–149).

Tilan poetiikka oli filosofiassa yksi ensimmäisiä kokonaisvaltaisia yrityksiä hahmotella geometrisen tilakäsityksen sijaan arkielämässä ja asumisessa tilalle annettavia poeettisia merkityksiä (Casey 2013). Myös Foucault'n ajatus heterotopiasta liittyy tähän pyrkimykseen ymmärtää tila toisin kuin ideaalimuotona. Tilat ovat Foucault'n mukaan muodostuneet toisilleen ristiriitaisista, heterotooppisista, elementeistä, jotka paljastavat tiedon ja vallan väliset suhteet sekä tilan homogeenisuuden illuusion (Foucault 1986, 24–27). Panoptikonin geometrisen, tilaa järjestävän mallin ohella arkisesta ympäristöstämme avautuu toisenlaisia tila- ja paikkakokemuksia⁹, jotka toimivat eräänlaisina vastarinnan paikkoina:

Luultavasti kaikissa sivilisaatioissa ja kulttuureissa on tiloja, joista on muodostunut vasta-
paikkoja, eräänlaisia todellisia utopioita, joissa
kulttuurin sisältä löydettävät paikat tulevat

samanaikaisesti sekä representoiduiksi, haastetuiksi, että ylösalaisin käännetyksi. Ne ovat paikkoja, jotka ovat jatkuvasti kaiken ulkopuolella siitä huolimatta, että ne ovat fyysisesti läsnä. Kuitenkin koska nämä paikat ovat täysin erilaisia suhteessa niihin tiloihin joita ne reflektivat, kutsun niitä vastakohtana utopioille – heterotopioiksi. (Foucault 1986, 24.)

PROFANAATIO

Camillo Boano ja Giorgio Talocci (2014) ovat tuoneet Agambenin politiikan teoriaa nykyisen kaupunkisuunnittelun teorian piirissä käytyihin keskusteluihin. Heidän mukaansa kaupunkisuunnittelusta on tullut uudenlaisten kontrollimekanismien (ks. myös Koskela 2009) myötä pyhää. Agambenille jonkin asian pyhäksi tekeminen on sen poistamista arkisesta käytöstä. Mielestämme yhtä lailla myös Agambenin esittelemän profanaation käsitteen kautta voidaan löytää vaihtoehtoinen tapa ymmärtää ja käyttää julkista tilaa. Se pyrkii avaamaan uusia tapoja ymmärtää (tilan) politiikka.

Profanaatio tarkoittaa pyhien esineiden ja tilojen palauttamista vapaaseen käyttöön. Agamben käsittelee profanaation käsitettä ja sen poliittista merkitystä erityisesti teoksessaan *Profanations* (2007, alkuteos *Profanazioni* 2005). Profaanin ja pyhän välinen ero on kuitenkin jo vahvasti läsnä *Homo Sacer* -kirjasarjan ensimmäisessä osassa, jossa Agamben seuraa Walter Benjaminin ehdotusta tutkia alkuperäistä elämän pyhittämisen dogmia ja esittää, että monissa yhteiskunnissa, kuten klassisessa Kreikassa, elämä sinänsä ei ollut pyhää vaan ”elämästä tuli pyhää vasta rituaaleissa, joiden tarkoitus oli erottaa elämä sen profaanista yhteydestä” (Agamben 1998, 42). Samaisessa kirjasarjassa Agamben pyrkii myös muotoilemaan ajatusta profaanista tai ”riittävästä” elämästä, elämä-muodosta, josta ei voida erottaa jotain sellaista kuin pyhä tai poliittinen elämä.

Agambenin ajattelussa teologisilla käsitteillä, kuten pyhällä ja profaanilla, on tärkeä rooli. Uskonto on Agambenille keskeinen osa länsimaista asioiden erottamiseen pyrkivää ajattelun struktuuria. (Agamben 2007, 77–79.) Pyhän logiikkaa Agamben kuvaa kaksisuuntaisen, sisällyttävän ulossulkemisen ajatuksen kautta. Esimerkiksi *homo sacerin, eli juridisten oikeuksien ulkopuolella olevan*, elämä on pyhää, sillä se on erotettu sekä maallisen että jumalallisen järjestyksen piiristä. *Homo sacerin* elämä liitetään poliittiseen yhteisöön tosiasiallisesti sulkemalla se siitä ulos.

Samankaltainen pyhän logiikka löytyy Agambenin tulkinnan mukaan Guy Debordin *Spektaakkelin yhteiskunnasta*, jossa kuvataan kuinka kaikki aiemmin välittömästi eletty on etääntynyt representaatioksi, marxilaisin termein ilmaistuna tavaraksi. Debordin spektaakkelia mukailien Agamben kirjoittaa maailman ”museoitumisesta”, josta on hänen mukaansa tullut tosiasia nyky-yhteiskunnissa. Museo ei viittaa tässä yhteydessä ainoastaan fyysiseen tilaan näyttelyineen ja kokoelmineen, vaan laajempaan maailmasta erotettuun tilalliseen ulottuvuuteen, jonka funktio on pyhittää ja erottaa asiat ja esineet ihmisten vapaasta käytöstä (Agamben 2007, 73–93). Museoiksi (pyhäiksi) voi muuttua lopulta mikä tahansa paikka tai tila, joka eristetään ihmisten vapaasta käytöstä.

Tätä museon pyhittävää logiikkaa vastaan Agamben asettaa profanaation sekä siihen läheisesti kiinnittyvän leikin. Walter Benjaminin ”Kapitalismi uskontona” -esseen ajatuksia seuraten Agamben esittää, että termi ”religio” ei etymologisesti pohjaudu verbiin ”religare”, jolla viitataan ihmisten ja jumalan välisen maailman ylläpitämiseen ja yhteen sitomiseen, vaan verbiin ”relegare”, joka tarkoittaa huolehtimista siitä, että jumalien ja ihmisten maailmat pysyvät toisistaan erillään. Tästä huomiosta käsin Agamben esittää uskonnon itse asiassa olevan aina erottamiseen – tämän tai tuon asian pyhittämiseen – tähtäävä aktiviteetti (Agamben 2007, 75). Uskonnon erot-

tamiseen ja pyhittämiseen pyrkivän luonteen vuoksi Agamben (2007, 77) korostaa, että profanaatio ja sekularisaatio tulee erottaa toisistaan. Agambenin mukaan sekularisaatio ja profanaatio ovat molemmat poliittisia toimia, mutta siinä missä ensin mainittu takaa vallan toiminnan ja pyhän logiikan, jälkimmäinen neutralisoi ne ja palauttaa pyhitetyt tilat yhteiseen käyttöön (Agamben 2007, 77).

Profanaatio tarkoittaa Agambenille huoleton ja leikkilistä suhtautumista jumalien (pyhän tai poliittisen olemassaolon) ja ihmisten (pelkän elämän) väliseen eroon (ks. myös. Vähämäki 2009, 164–173). Agambenilla jumalille kuuluvien pyhien asioiden merkitys on juuri siinä, että ne eivät ole ihmisten vapaassa käytössä arkielämässä. Tyylliseen ja oikeustieteilijän taustalleen uskollisena Agamben (2007, 73) aloittaa profanaation poliittista merkitystä käsittelevän esseensä toteamalla roomalaisten juristien tienneen hyvin mitä tarkoitti, että jokin asia oli profaani: “[...] ja jos pyhittäminen oli termi, joka viittasi asioiden poistamiseen lain piiristä, profanaatio päinvastoin tarkoitti niiden palauttamista ihmisten vapaaseen käyttöön.” Historiallis-antropologisena esimerkkinä Agamben (mts.) käyttää pyhiin esineisiin kajoamista, minkä kautta ne menettivät pyhän luonteensa. Vapaassa käytössä esimerkiksi temppeleitä tai ostoskeskuk-sia voidaan alkaa käyttää toisin. Niillä ja niiden hegemonisilla funktioilla voidaan leikkiä.

Agambenin mukaan leikki onkin ”profanaation orgaani”, jonka kautta kyetään muodostamaan tila keinojen ja päämäärien välille. Leikki on toimi, jolla ei ole päämäärää siinä itsessään, mutta ei myöskään mitään itsestään erillistä päämäärää. Agamben esittää lasten kykenevän leikkimään millä tahansa ”roskalla”, joka heidän eteensä sattuu. Näissä leikeissä ”roska”, kuten aseet, autot tai vaikka raha, saavat uusia merkityksiä ja menettävät pyhän funktionsa. Leikin yhteys profanaatioon tuleekin ymmärtää laajemmin leikin ja pyhän välisen alkuperäisen suhteen pohjalta. Leikki ja pelit polveutuvat nimittäin Agambenin

mukaan aina pyhästä ja siihen kytkeytyvistä rituaaleista, mutta profanoivassa muodossaan ne käyttävät pyhän merkityksiä ja päämäärää uudella tavalla, toisin. (Agamben 2007, 73–93.)

Profanaatio on Agambenille – epäilemättä implisiittisemmin kuin heterotopia Foucault’lle – keskeinen tilan poliittista ontologiaa kartoittava käsite. Museon erottavaa luonnetta, tai esimerkiksi leirin logiikkaa, vastaan Agamben asettaa tilan profanoinnin, sen spatiaalisilla strategioilla leikkimisen. Poikkeustilaa käsittelevässä teoksessaan Agamben kirjoittaakin, että ”eräänä päivänä ihmiskunta leikkii lailla, aivan kuten lapset leikkivät hylätyillä esineillä” (2005, 64). Tämä tarkoittaa tilan poliittisen luonteen radikaalia uudelleen ymmärtämistä: tilan poliittista ymmärrystä, joka tyhjentää ulossulkevan ja erottamiseen pyrkivän tilan sen pyhästä merkityksestä ja tuo sen ihmisten vapaaseen käyttöön.

LEIKKI JA PYHÄT TILAT

Minkälaisia yhtymäkohtia heterotopioilla ja profanaatiolla sitten on? Kulttuurimaantieteilijät Michael Dehaene ja Lieven de Cauter esittävät, että Foucault’n heterotopian ajatusta voi hyödyntää hyvänä teoriakehikkona tarkastella nykyistä poliittista todellisuutta, jota Agamben luonnehtii leiriksi. Heidän mukaansa heterotopiat avaavat vaihtoehtoisia tilallisuuksia leirin biopoliittisessa paradigmassa (Dehane & de Cauter 2008, 5). Mielestämme myös profanaation käsite haastaa leirin pyhänä tilana samalla tavalla. Lisäksi se avaa uudenlaisen kysymyksen poliittisesta subjektista. Agamben on korostanut, että tarvitaan uudenlaisia poliittisia subjekteja, kuten pakolainen tai leikkivä lapsi, jotka eivät palaudu enää kansallisvaltion poliittisiin kategorioihin (Koivusalo 2001, 111). Myöskään Agambenin artikuloimat uudet poliittiset tilat eivät jäseny kansallisvaltion kautta. Ne kyseenalaistavat

modernien kansallisvaltioiden utooppiset projektit, jotka pyrkivät tilan rationaaliseen järjestämiseen sekä sen täydelliseen hallintaan.

Tämä kyseenalaistaminen on luonteeltaan anti-utooppista. Foucault näkee heterotopian vastakkaisena utooppisuudelle (Foucault 1986, 24; Johnson 2006, 77), mutta samalla tavalla profanaatio toimena on paradigmaattinen esimerkki Agambenin ajatteluun sisältyvää kaikkien utopioiden vastaisesta voimattomuuden voimasta. Siinä keskeistä ei ole luoda uutta maailmaa vaan muuttaa suhdettamme jo olevaan (Agamben 1999; 1995; Prozorov 2014).¹⁰ Heterotopian ja profanaation käsitteet ilmentävät Foucault’n ja Agambenin ajatteluun sisältyvää anti-utooppista ulottuvuutta. Foucault korosti heterotopioiden yhteyttä leikkivään lapseen. Leikkiessään lapset tuottavat Foucault’n mukaan toisia tiloja, jotka kuitenkin samanaikaisesti representoivat heitä ympäröivää maailmaa. Kyse ei siis ole utooppisista tiloista, joita ei ole, vaan tiloista jotka ovat fyysisesti läsnä, mutta jotka representoivat tai alkavat representoida jotain täysin muuta. Agambenin käsitteitä käyttäen ne johdattavat tilan toisenlaiseen käyttöön.

Kulttuurihistorioitsija Johan Huizinga (1984, 10) on klassisessa leikin analyysissään tehnyt samankaltaisen päätelmän. Hänen mukaansa leikin spatiaalisuus paitsi luo uusia tiloja, myös vaatii erityislaatuisen tilan. Tätä tilaa voidaan Huizingan tulkinnan mukaan kutsua termillä ”temenos”, joka tarkoittaa konkreettista katkaisua tai irrottamista: tilaa, joka ollessaan osa tätä maailmaa asettuu samanaikaisesti tavanomaisen maailman ulkopuolella. Huizingan huomiot leikistä ja sen spatiaalisuudesta muistuttavat Agambenin huomioita heikosta messiaanisuudesta. *Tuleva yhteisö* -teoksessaan Agamben palaa Walter Benjaminin Ernst Blochille kertomaan tarinaan siitä, että messiaanisessa maailmassa kaikki on aivan kuin nytkin, mutta vain hieman toisin:

Rauhan valtakunnan pystyttämiseksi ei ole välttämätöntä tuhota kaikkea ja aloittaa täysin

utta maailmaa; riittää, että siirretään vain hiukan tätä kuppia tai tuota tainta tai tätä kiveä, ja siten kaikkia asioita. (Agamben 1995, 53.)

Tällaiset performatiiviset ja leikilliset eleet, tämän tai tuon asian siirtäminen, osoittavat Agambenin mukaan, ettei maailmaa muuteta tuhoamalla kaikkea ja aloittamalla täysin uutta, vaan muutoksilla suhtautumisessamme jo olevaan. Tähän problematiikkaan Agamben palaa myöhemmin profanaation ja leikin käsitteiden kautta. Profanaatiossa, kuten ei heterotopioissakaan, ei ole kyse uuden maailman luomisesta tai tuonpuoleisen utopian muotoilemisesta, vaan suhteemme muuttamisesta jo olemassa olevaan, ”tähän kuppiin” tai ”tuohon taimeen” ja niiden siirtämiseen. Juuri tästä syystä Agamben on Foucault’n tavoin kiintynyt ajattelussaan lapsen leikkiin. Agambenille leikki profanoi pyhien asioiden ja esineiden merkityksiä, Foucault’lle leikki on mahdollisuus luoda imaginaarisia tiloja, jotka pakenevat hegemonisia tieto–valta-tilojen muodostelmia. Leikki on sekä Foucault’lle että Agambenille toimi, joka niin sanotusti ”pelaa peliä” pyhän säännöllä, mutta antaa niille täysin uusia merkityksiä. Leikissä pyhät asiat profanoituvat ja saavat uusia merkityksiä: raha syttyy tuleen, auton renkaista tulee ravintoa ja aseiden piipulla kaivetaan nenää.

Millä profanaatio ja heterotopiat sitten leikkivät? Yksi näkökulma asiaan voidaan löytää tarkastelemalla kysymystä pyhien tilojen nykyisistä ilmenemismuodoista. Agambenille pyhät tilat paitsi noudattavat leirin logiikkaa, ovat myös konkreettisia: esimerkiksi kauppa-keskusten kaltaisia, puolijulkisia tiloja, joiden funktio on analoginen museon funktion kanssa: ne ovat tiloja, jotka pyrkivät asioiden ja esineiden erottamiseen ihmisten vapaasta käytöstä (Agamben 2007, 73–93). Foucault’lle pyhät tilat ovat puolestaan eräs heterotopioiden historiallinen ilmentymä. Foucault kutsuu näitä tiloja ”kriisien heterotopioiksi”, joista hän nostaa esille esimerkiksi muinaiset tilat, joihin raskaana olevat naiset matkustivat

synnyttämään. Tällaiset pyhät ”kriisien tilat” ovat Foucault’n mukaan kuitenkin kadonneet modernissa yhteiskunnassa ja korvautuneet poikkeavuuden tiloilla, kuten psykiatrisilla sairaaloilla tai vankiloilla. Näitä moderneja institutionaalisia tiloja luonnehtii kuitenkin myös eräänlainen pyhyys. Tältä osin elämämme on edelleen säännelty lukuisten koskemattomien, itsestään selvinä pidettyjen ja pyhitettyjen vastakkainasettelujen kautta: yksityinen / julkinen tila, perheen / sosiaalinen tila, kulttuurin / hyödyn tila, vapaa-ajan / työn tila (Foucault 1986, 23).

Agamben ja Foucault keskittyvät ajattelussaan juuri näiden pyhien tilojen tai poikkeavuuden tilojen kriittiseen analysointiin. Foucault analysoi modernin vankilajärjestelmän kehittymistä osana kuriyhteiskuntien syntyä 1700-luvulta eteenpäin sekä urbaaneja, kaupunkisuunnitteluun liittyviä ympäristöllisen vallan dispositiiveja. Agambenin tapauksessa pyhät tilat taas edustavat paitsi speaktaakkelin yhteiskunnalle ominaista tendenssiä muuttaa kaikki välittömästi eletty representaatioksi tai tavaraksi, myös laajempaa historiallis-kulttuurista analyysia leirin tilallisuudesta ja esimerkiksi temppelien uskonnollisesta ja samalla hallinnallisesta struktuurista (Agamben 2007; 2011, 255–256).

Foucault ja Agamben nostavat molemmat heterotopian ja profanaation käsitteiden yhteyteen leikin. Foucault’lla leikki luo imaginaarisia tiloja, jotka synnyttävät vastalogiikkaa pyhien tilojen, vankiloiden, psykiatristen sairaaloiden tai vaikka koulujen, funktioille: ”Vastavuoroisesti näille heterotopioille, jotka perustuvat ajan kasautumiseen, on olemassa myös heterotopioita, jotka paljastavat ajan virtaavuuden, ohimenevyyden ja epävakaisen luonteen” (Foucault 1986, 26). Agambenille leikki puolestaan muodostaa laajemman mallin poliittiselle ajattelulle ja toiminnalle, joka suhtautuu huolettomasti ja vailla omaksi ottamisen tai hylkäämisen pyrkimyksiä pyhien tilojen ulossulkevaan logiikkaan. Mikäli valta toimii, kuten Agamben esittää, eristämällä ja

pyhittämällä tiloja pois ihmisten vapaasta käytöstä, on profanaation funktio palauttaa mahdollisuus käyttää tiloja toisin, leikkiä niillä.

LOPUKSI: FOUCAULT JA AGAMBEN

TILAN POLIITTISUUDEN UUELLEEN MUOTOILJOINA

Foucault'n ja Agambenin ajattelun kautta on mahdollista huomata, että halutessamme yhtäältä analysoida nykyistä poliittista todellisuutta, suvereniteetin muutosta ja toisaalta etsiä toisenlaisen politiikan mahdollisuutta, on olennaista tarkastella erilaisten poliittisten muodostelmien tilallista toimintalogiikkaa. Sekä Foucault että Agamben korostavat, että näiden tilallisten muodostelmien sisältä löytyy myös vastarinnan paikkoja, joista käsin määrittellä poliittista tilaa uudestaan.

Vaikka kumpikaan ei muodosta asiasta mitään kokonaisvaltaista teoriaa, on selvää, että molemmat suhtautuvat kriittisesti suuriin utopistisiin hankkeisiin. Molemmat haastavat kuvaamaan tarkasti yksittäisiä tilallisia käytäntöjä. Foucault'n mukaan tulisi harkita sellaisen ”tilan historian kirjoittamista”, joka tavoittaisi samanaikaisesti vallan strategiset ulottuvuudet niin geopoliittisella tasolla, luokkahuoneissa kuin sairaaloissa, mutta myös ”asumisen yksityiskohtaisissa taktiikoissa”. (Saarikangas 2006, 70). Samalla tavalla myös Agamben on todennut *homo sacer* -hahmon olevan nykyisin tunnistettavissa myös pakolaisleirejä ja terrorisminvastaista geopolitiikkaa laajemmin kaikessa kaupunkitilan kontrollissa. Leirin biopoliittinen muoto on siis diagrammin tavoin

ulottunut kaikkeen kaupunkitilan poliittiseen käyttöön.

Olemme tässä artikkelissa esittäneet, että yksi tapa ymmärtää tilan poliittisuutta on tarkastella sitä heterotopian ja profanaation käsitteiden kautta. Niiden avulla voidaan myös kehittää vaihtoehtoisia tilallisia muodostelmia. Foucault ei, kuten eikä myöskään Agamben, varsinaisesti näytä, miten tällaiset tilan toisenlaiset vastastrategiat muodostuvat käytännössä. On kuitenkin mielestämme selvästi havaittavissa, että näillä heidän hahmottelemillaan vastastrategioilla on yhtymäkohtia tiettyihin nykyisen kaupunkitutkimuksen kriittisiin painotuksiin, jotka korostavat kaupunkitilan heterogeenisiä ominaisuuksia tilan moninaisten käyttötapojen lähtökohtana (Johnson 2013; Boano & Talocci 2014).

Leiri ja panoptikon edustavat Agambenille ja Foucault'lle paradigmaattisia ilmentymiä nykyisistä tilallisen vallan diagrammeista. Toisiaan täydentävät profanaation ja heterotopian käsitteet voidaan tulkita eräänlaisina vastakäsitteinä näille vallan diagrammeille. Näiden käsitteiden kautta Foucault ja Agamben pyrkivät määrittelemään tilan politiikkaa vaihtoehtoisella tavalla. Panoptiseen hallintaan sekä erottamiseen ja ulossulkemiseen pyrkivä tila riisutaan sen pyhästä merkityksestä ja kehitetään sille toisenlaisia käyttötapoja. Tätä voidaan luonnehtia kaupunkitilan performatiiviseksi käytöksi. Agambenille tämä performatiivinen käyttö on profaania. Tästä profaanista käytöstä muodostuu vaihtoehtoisia tilakokemuksia, joita Foucault puolestaan luonnehtii heterotooppiseksi. Molemmat käsitteet avaavat kysymyksen tilojen toisenlaisesta käytöstä. Tässä mielessä Foucault'n heterotopia ja Agambenin profanaatio täydentävät toisiaan. Tilan vaihtoehtoisesta käytöstä syntyy toisia tiloja.

VIITTEET

1. Tilan käsite tulee tässä yhteydessä ymmärtää konkreettisesti eikä ainoastaan metaforana. Haastattelussaan

”Kaupunki, tila & valta” Foucault selvittää, että hänen historiantutkimuksensa koskevat juuri konkreettisten spatiaalisten tekniikoiden, ei metaforien, syntytehtoja

- ja muutoksia: ”Kiinnostuttuani tilan ongelmasta käytin *Sanat ja asiat* -teoksessa lukuisia tilallisia metaforia, mutta ne eivät olleet pelkästään havainnollistuksia, vaan nimenomaan tutkimuksen kohteita. 1600-luvun episteemin murroksessa on hämmästyttävää miten tilallistumisesta tuli tiedon kohde. [...] Kaikki nämä ehdot olivat spatiaalisia tekniikoita, eivät metaforia.” (Foucault 1989, 50.)
2. Kaarevasti rakentuvaa panoptikonian hallitsee rakennuksen keskelle sijoitettu valvontatorni, josta näkee jokaiseen lieriön ulkokaarelle sijoitettuun selliin, mutta selleistä ei näe takaisin torniin. Panoptikonin ilmentää vallan strategisen verkostomaisuuden dispositiivista luonnetta. Selli on kirjaimellisesti kuryhteiskunnan solu, jotka ovat yhdistetty toisiinsa panoptikonin keskustornin strategisen jaottelun muodostaman tilankäytön kautta. Tämä osoittaa, kuinka Foucault’n ajatus vallasta dispositiivina on lähtökohtaisesti tilallisuuden kautta jäsenyvä. Käsitteen alkuperä juontuukin monessa mielessä tilan järjestämiseen viittaavasta sotilasstrategiasta (Koivusalo 2012, 147).
 3. Foucault toimi myös Félix Guattarin vuonna 1967 perustaman CERFI-tutkimusverkoston (Centre d’études de Recherches et de Formation Institutionnelles) ”Kaupunkisuunnittelun genealogia” -tutkimushankkeessa, jonka Ranskan julkisrakentamisen ministeriö oli tilannut (Koivusalo 2012, 148). CERFI:ssä Foucault tutki erityisesti modernien sairaaloiden tilallista suunnittelua. Näistä tutkimuksista ovat ilmestyneet muun muassa sairaaloiden arkkitehtoniikkaa ja asuamista käsittelevät raportit: *Les machines à guérir: Aux origines de l’hôpital modern* (1976) ja *Politiques de l’habitat(1800–1850)* (1977).
 4. Deleuze toteaa tekstissään ”Jälkikirjoitus kontrolliyhteiskuntaan” (2005, 118–119), että Foucault’n kuvailema panoptikon edustaa ”suljetun tilan ideaaliprojektia”, joka on leimallinen kuryhteiskunnalle. Deleuzen tulokinnan mukaan olemme kuitenkin siirtyneet kurista yhä enemmän kontrolliin perustuvaan yhteiskuntaan, jossa ei ole enää olemassa suljettua tiloja vaan pelkästään yhden ja saman avoimen tilan jatkuvaa modulaatiota.
 5. Leiri moderniteetin nomoksena muistuttaa ranskalaisen antropologi Marc Augén luonnehdintaa niin kutsutuista epäpaikoista. Augén pääväite on, että klassisen antropologian merkittävänä ymmärtämät paikat eivät enää vastaa uudenlaisia elämänmuotoja. Augén mukaan ihmiselämä on yhä enemmän antropologisesti riippuvainen paikoista, joita eivät enää pidä yllä traditionaaliset sosiaaliset siteet. Tällaisia paikkoja ovat muun muassa moottoritiet, supermarketit ja lentokentät. Augé ehdottaa näitä yhdistäväksi nimitykseksi epäpaikkaa (*non-lieux*). Tässä yhteydessä huomion tekee merkittäväksi myös se, että Augé on todennut kehittäneensä käsitteen inspiroituneena Foucault’n heterotopioihin liittyvistä kirjoituksista (Augé 2009, 90).
 6. Heterotopian käsitettä laajasti tutkinut Peter Johnson pitää myös yllä sivustoa <http://www.heterotopiastudies.com>, joka kokoaa yhteen käsitteen ympärille rakentunutta tutkimusta sekä keskustelua.
 7. ”Borgesin teksti nauratti minua pitkään, vaikka siihen liittyikin tietty vaikeasti voitettava levottomuuden tunne. Lukeminen synnytti epäilyksen pahemmasta kuin epäjärjestyksestä kuin säädyttömyydestä ja yhteensopimattomien asioiden vertailusta. Tämä epäjärjestys panisi mahdollisten järjestysten lukuisat fragmentit tuikkimaan ulottuvuudessa vailla lakia ja geometriaa. Tuo ulottuvuus (*hétéroclite*) on ymmärrettävä sen etymologiaa lähinnä olevassa merkityksessä: asiat on siinä levitetty, asetettu, sijoitettu niin erilaisiin paikkoihin, että on mahdotonta löytää niille vastaanottotilaa, määrittellä niille kaikille yhteistä aluetta. Utopiat lohduttavat: vaikka niillä ei ole todellista tyysijaa, ne puhkeavat kukoistukseen ihmeellisessä ja tasaisessa tilassa. Ne avaavat kaupunkia leveine puistokatuineen, hyvin hoidettuja puutarhoja, maita, joissa elämä on helppoa, vaikka tie niihin on mielikuvituksellinen. Heterotopiat häiritsevät varmasti siksi, että ne salaa jäytävät kielen perustuksia, estävät nimeämistä tätä ja tuota, rikkovat ja sotkevat yleisnimiä, tuhoavat jo ennalta syntaksin – eivätkä ainoastaan sitä, jolle lauseet rakentuvat.” (Foucault 2010a, 15.)
 8. Bachelardin *Tilan poetiikka* uudisti myös tapaa ymmärtää arkkitehtuurin epistemologiset lähtökohdat. Eriyisesti Ranskassa nousi 1960-luvulla esiin uudenlaisia tilallisia kysymyksiä, joissa tilan teoreettinen käsittely yhdistyi aktuaalisiin kaupunkisuunnittelun kysymyksiin. Ranskalaisen arkkitehtuurikulttuurin muutosta tutkinut Michael K. Hays on huomauttanut, että 1960-luvulla arkkitehtuuriteoria muuttui kapeasta, vain arkkitehdille, insinööreille ja suunnittelijoille rajatusta alueesta osaksi laajempaa yhteiskunnallista keskustelua,

johon myös yhteiskuntateoreettisesti orientoituneet ajattelijat osallistuivat (Hays 2000, x–xi). Foucault'n ohella eniten tilan käsitteen parissa työskenteli Henri Lefebvre, jonka vuonna 1974 ilmestynyt *La production de l'espace* (*The Production of Space* 1991) on edelleen yksi laajimpia selvityksiä tilan käsitteen historiasta filosofiasa sekä tilalle annettavista poliittisista merkityksistä.

9. Feministisessä arkkitehtuuriteoriassa Foucault'n ajatus heterotopioista on kuitenkin herättänyt myös paljon kritiikkiä. Esimerkiksi Mary McLeod (1996) on to-

dennut, että Foucault'n kuvailemat vaihtoehtoiset tilailisuuden muodot sekä niiden kyky toimia vastarinnan paikkoina ovat lähtökohtaisesti sukupuolittuneita, eivätkä ne tästä syystä tavoita tiloihin liittyviä vaihtoehtoisia kokemuksia kuin erittäin rajatusti.

10. Tätä anti-utooppista asennoitumista kuvaa hyvin myös esimerkiksi Gianni Vattimo, joka siirtyi ajattelussaan modernista edistysuskosta heikkoon ajatteluun. Vattimo luonnehtii tätä siirtymää heikkoon ajatteluun siirtymänä utopioista heterotopioihin (Vattimo 1991, 73).

KIRJALLISUUS

- Agamben, Giorgio (1993) *Infancy and History: The Destruction of Experience*. London: Verso.
- Agamben, Giorgio (1995) *Tuleva yhteisö*. Helsinki: Gaudemus.
- Agamben, Giorgio (1998) *Homo Sacer: Sovereign Power and Bare Life*. Stanford University Press.
- Agamben, Giorgio (1999) *Remnants of Auschwitz: The Witness and the Archive*. New York: Zone Books.
- Agamben, Giorgio (2001) *Keinot vailla päämäärää. Reuna-merkintöjä politiikasta*. Suom. Jussi Vähämäki. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Agamben, Giorgio (2005) *State of Exception*. Chicago: University of Chicago.
- Agamben, Giorgio (2006) "Kaupunki ja metropoli". <http://barbaarit.wordpress.com/tekstit/kaupunki-ja-metropoli/>. Katsottu 14.11.2015.
- Agamben, Giorgio (2007) *Profanations*. New York: Zone Books.
- Agamben, Giorgio (2009) *The Signature of All Things: On Method*. New York: Zone Books.
- Agamben, Giorgio (2011) *The Kingdom And The Glory: For a Theological Genealogy of Economy and Government*. California: Stanford University Press.
- Arendt, Hannah (2013) *Totalitarismin synty*. Suom. Matti Kinnunen. Tampere: Vastapaino.
- Augé, Marc (2009) *Non-places: Introduction to an Anthropology of Supermodernity*. London: Verso.
- Bachelard, Gaston (2003) *Tilan poetiikka*. Suom. Tarja Roinila. Helsinki: Nemo.
- Bentham, Jeremy (1995) *The Panopticon Writings*. London: Verso.
- Boano, Camillo & Talocci, Giorgio (2014) "Fences and Profanations: Questioning the Sacredness of Urban Design". *Journal of Urban Design* 19:5, 700–721.
- Casey, Edward S. (2013) *The Fate of Place: A Philosophical History*. California: University of California Press.
- Crampton, Jeremy W. & Elden, Stuart (2007) *Space, Knowledge and Power: Foucault and Geography*. Farnham: Ashgate Publishing.
- de la Durantaye, Leland (2009) *Giorgio Agamben: A Critical Introduction*. Stanford University Press.
- Dehaene, Michiel & de Cauter, Lieven (2008) *Heterotopia and the City: Public Space in a Postcivil Society*. London: Routledge.
- Deleuze, Gilles (1988) *Foucault*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Deleuze, Gilles (2005) "Jälkikirjoitus kontrolliyhteiskuntaan". Teoksessa *Haastatteluja. Gilles Deleuzen ja Félix Guattarin haastatteluja ja kirjoituksia*. Suom. Jussi Vähämäki. Helsinki: Tutkijaliitto, 118–125.
- Elden, Stuart (2001) *Mapping the Present: Heidegger, Foucault and the Project of a Spatial History*. London: Bloomsbury Publishing.
- Flynn, Thomas R. (2010) *Sartre, Foucault, and Historical Reason, Volume Two: A Poststructuralist Mapping of History*. Chicago: University of Chicago Press.
- Foucault, Michel (1980a) "The Eye of Power". Teoksessa *Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings*, 146–164.
- Foucault, Michel (1980b) *Tarkkailla ja rangaista*. Suom. Eevi Nivanka. Helsinki: Otava.
- Foucault, Michel (1986) "Of Other Spaces". *Diacritics* 16:1, 22–27.
- Foucault, Michel (1989) *Kaupunki, tila & valta*. Suom. Jorma Mänty. Tampere: Tampereen teknillinen yliopisto.
- Foucault, Michel (2006). "Vaalia elämää ja antaa kuolla:

- rasismien synty". Suom. Markus Himanen, Jukka Könönen & Antti Paakkari. *Tiede & edistys* 31: 4, 265–280.
- Foucault, Michel (2007a) "Some Questions from Michel Foucault to Hérodote". Teoksessa *Space, Knowledge and Power: Foucault and Geography*, 19–20.
- Foucault, Michel (2007b) "The Incorporation of the Hospital into Modern Technology". Teoksessa *Space, Knowledge and Power: Foucault and Geography*, 141–153.
- Foucault, Michel (2007c) "Questions on Geography". Teoksessa Crampton, J. W., & Elden, S. (toim.) *Space, knowledge and Power: Foucault and Geography*. Farnham: Ashgate Publishing Ltd, 173–182.
- Foucault, Michel (2009) *Le Corps Utopique – Les Hétérotopies*. Clamecy: Éditions Lignes.
- Foucault, Michel (2010a) *Sanat ja asiat. Eräs ihmistieteiden arkeologia*. Suom. Mika Määttänen. Helsinki: Gaudeamus.
- Foucault, Michel (2010b) *Turvallisuus, alue, väestö. Hallinnallisuuden historia*. Suom. Antti Paakkari Helsinki: Tutkijaliitto.
- Foucault, Michel (2013) *Klinikan synty*. Suom. Simo Määttä. Tampere: niin & näin.
- Gregory, David (2006) "The Black Flag: Guantánamo Bay and the Space of Exception". *Geografiska Annaler* 88:4, 405–427.
- Harvey, David (1989) "From Managerialism to Entrepreneurialism: The Transformation in Urban Governance in Late Capitalism". *Geografiska Annaler* 71:1, 3–17.
- Hays, K. Michael (2000) "Introduction". Teoksessa Hays, K. Michael (toim.) *Architecture Theory Since 1968*. Cambridge, MA: The MIT Press, x–xv.
- Helén, Ilpo (2012) "Leirillä: Agamben ja aikalaisanalyysi". *Tiede & edistys* 37:4, 228–246.
- Huizinga, Johan (1984) *Leikkivä ihminen: Yritys kulttuurin leikkiaineen määrittämiseksi*. Suom. Sirkka Salomaa. Helsinki: WSOY.
- Johnson, Peter (2006) "Unravelling Foucault's Different Spaces". *History of the Human Sciences* 19:4, 75–90.
- Johnson, Peter (2013) "The Geographies of Heterotopia". *Geography Compass* 7:11, 790–803.
- Koivusalo, Markku (2001) "Ihminen vailla ääntä". Teoksessa *Keinot vailla päämäärää. Reunamerkitöjä politiikasta*. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Koivusalo, Markku (2012) *Kokemuksen politiikka: Michel Foucault'n ajattelujärjestelmä*. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Koskela, Hille (2009) *Pelkokieppe. Pelon politiikka, turva-markkinat ja kamppailu kaupunkitilasta*. Helsinki: Gaudeamus.
- Lefebvre, Henri (1991) *The Production of Space*. Oxford: Blackwell.
- Legg, Stephen (toim.) (2011) *Spatiality, Sovereignty and Carl Schmitt: Geographies of the Nomos*. London: Routledge.
- Massey, Doreen (2005) *For Space*. London: Sage.
- McLeod, Mary (1996) "Everyday and 'Other' Spaces". Teoksessa Coleman, Debra; Danze, Elizabeth & Henderson Carol (toim.) *Architecture and Feminism*. New York: Princeton Architectural Press, 1–37.
- Ojakangas, Mika (2005) "Impossible Dialogue on Biopower: Agamben and Foucault". *Foucault Studies* 2, 5–28.
- Prozorov, Sergei (2014) *Agamben and Politics: A Critical Introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Saarikangas, Kirsi (2006) *Eletyt tilat ja sukupuoli: asukkaiden ja ympäristön kulttuurisia kohtaamisia*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Schmitt, Carl (2003) *The Nomos of the Earth in the International Law of the Jus Publicum Europaeum*. Candor, NY: Telos Press Publishing.
- Snoek, Anke (2010) "Agamben's Foucault: An overview". *Foucault Studies* 10, 44–67.
- Soja, Edward (1989) *Postmodern Geographies: The Reassertion of Space in Critical Social Theory*. London: Verso.
- Vattimo, Gianni (1991) *Läpinäkyvä yhteiskunta*. Suom. Jussi Vähämäki. Helsinki: Gaudeamus.
- Vähämäki, Jussi (2009) *Itsen alistus: työ, tuotanto ja valta tietokapitalismissa*. Helsinki: Like.
- Warf, Barney & Arias, Santa (toim.) (2008) *The Spatial Turn: Interdisciplinary Perspectives*. London: Routledge.
- West-Pavlov, Russel (2009) *Space in Theory: Kristeva, Foucault, Deleuze*. New York: Rodopi.